

Umirajoči in izumrli običaji

Z napredujočo civilizacijo, zlasti z naglim razvojem tehnike, ki povzroča v pokolenjih zadnjih desetletij stalno razgibanost in nemir, nekakšno hlastajočo živčnost, bi skoraj dejal, ginevajo in izumirajo tudi šege in običaji, ki so bili nekoč bistven del našega samoraslega življenja, pozneje pa jih novi rodovi niso več razumeli, začeli so jih opuščati, dokler končno niso prišli v pozabo. Takih izumrlih ali vsaj umirajočih običajev bo po raznih predelih Slovenije bržkone več, tu naj omenim in kratko očrtam samo tri z Notranjskega, ki so mi posebno živo ostali v spominu izza časa, ko sem doma v Hotedršici preživljal »blažena leta nedolžnih otrok«.

Takrat, pred pol stoletjem, je bila naša vas še »Bogu za hrbtno« in se je le redkokdaj zmotil k nam kak tujec. Promet s svetom je segal redno do Idrije, Vipave, do Logatca in Vrhnike, drugače pa smo živeli sami zase kakor jazbeci v jazbinah. Razen tednikov so nam prinašali novice berači in potovke pa tesači in drvarji, ki so se vsako jesen razkropili po svetu in se na spomlad spet vračali domov. Toliko več pa je živelo na vasi starih originalov, živih vezi med preteklostjo in sedanostjo oziroma tedanjostjo, ki so malovernemu mlademu rodu sporočali in ohranjali utrjene šege prejšnjih pokolenj. Vsako važnejše kmečko delo in sleherni pomembnejši življenjski korak so spremljali številni običaji. Mnogi med njimi so bili tako rekoč obrednega značaja po svoji zakoreninjenosti in se je starim zdelo, da delo ni v redu opravljeno, ako so mladi opustili za ta čas določeni običaj. Med temi so bili, vsaj kakor žive v mojem spominu, najbolj značilni trije.

Valjanje

Med najbolj živahna in vesela kmečka dela štejem košnja, ki so se je zlasti mladi vzlic napornosti tega dela tudi najbolj veselili. Kmečko delo je imelo pred uvedbo strojev še mnogo bolj svojski nadih nego dandanes. — Človek je bil na milost in nemilost izročен muhavosti prirodnih sil in je moral biti venomer v pretkano-lokavem boju z njimi, da ga niso spodmahnile. Zato se človek tistih dni tudi ni mogel ozirati na noben delovni urnik, ampak je moral ravnati tako, da je bilo delo čim hitreje in bolje opravljeno. Košnjo so začeli med tretjo in četrto uro zjutraj. Kdor se je primajal šele ob petih, je veljal za zaniknega zaspančeta. Za prvo tolažbo so dobili kosci kruha in žganja, potem pa kose na ramo

in s pesmijo na delo! Vse senožeti so oživele. To je bilo vriskanja in petja, da je odmev odgovarjal odmevu, vmes pa vesela tolažba:

»Fant, le mahni, danes boš valjal kakor še nikoli!«

In fantje so kosili, kakor da jim gre za glavo. Ni bilo lahko, kajti naš svet je skalovit. Naj je senožet še tako skrbno otrebljena, kosa le še najde kamen. Kjer je bilo količkaj več koscev, je moral zato po eden venomer klepati in je pelo od rane zore do noči: penk, penk, penk, penk.

Za kosci so prihajale grabljice. Prve so ob jutranjem zvonjenju¹ prinesle kosilo². Dekleta v ošpetljih (rokavcih) in z bujno rožastimi rutami na glavi so bila kakor živo cvetje. Za vsak jerbas so šle po tri grabljice, da so grede lahko menjavale tovor. Spotoma so veselo prepemale, a kosci so jim odgovarjali z vriskanjem. V nedrjih ali pa na levi strani za pasom so nosila dekleta nageljne z roženkravtom.

Za mizo je bil koscem kar narobe obrnjen jerbas dovolj. Kjer jih je bilo le veliko, so se razdelili v dve ali več skupin, posedli in na pol polegli so okrog jerbasa ter čvrsto zajemali iz skupne skleda. Ko je bila prva jed pospravljena, je grabljica obrisala skledo z leskovim listjem in stresla drugo jed vanjo.

Po kosilu so kosci malo pokramljali in si oddahnili, a dekleta so se že med jedjo lotile dela. Vse dopoldne so potem kapljale na senožet starejše grabljice, žene in matere, marsikatera s celim vencem otrok. Te so prinesle tudi malico, kruh in vino, kar so ljudje požili kar tako bolj mimogrede in brez posebno dolgega odmora.

Dopoldne je odšel roj deklet po južino. S senožeti so odhajale tiho, skoraj bi rekel bolj kradoma, nazaj grede pa so s težkimi jerbasi na glavah pripele, da je bilo veselje. Po skalovitih, razdrapanih in klančastih potih je zahtevala ta nošnja že dokajšnjo stopnjo spretnosti.

Ko so kosci zaslišali prihajati dekleta, so vriskaje jeli odlagati kose in jih pred pripeko spravljati v grmovje. Potlej so se zbrali na določenem prostoru v senci. Ta prostor je bil stalen ne samo za cela leta, ampak celo za cele rodove. Na tej senožeti so južinali pod »Veliko smreko«, na drugi pod »Debelim hramom« in podobno.

¹ Ob sedmih zjutraj

² Kosilo pravimo pri nas zajtrku

Južina je bila obilna, po tri, štiri in tudi pet »riht«, kakor so rekali posameznim jedem. K južini je dobil sleherni kosec, fant kakor tudi sivolasa grča, šopek z nageljnom in roženkravtom, marsikje so bile še močno dehteče bele mrvice vmes, pa cigarete, smotke, tobak za pipo ali klobaso za čikanje. Za cvetje so skrbela dekleta, za tobak gospodinja. Bolj ko se je odrezala, rajši so ljudje tudi za druga dela prihajali na tako kmetijo v dnino. Še zdaj se spominjam, kako sem včasih kot šolarček za mater oprezoval po bajtah, kakšni vrsti tobakarskega užitka je vdan kdo izmed njih, ki bodo prišli k nam kosit.

Ko so grabljice razdelile jed, kajo in cvetje, so odšle na delo, kosci pa so polegli v senco. Opoldne je bil namreč za moške v navadi najmanj dveurni odmor. Starejši so polegali in kramljaje navadno hitro zadremali, za mlajše pa se je zdaj pravo veselje šele začelo, saj so pa tudi čakali nanj kdo ve koliko tednov in mesecev! Grabljice to vedo, zato so kljub delu, smehu in živahnim pomenkom sila oprezne. Starejše menda uživajo v spominih na lastno mladost in kaj rade z novicami in razburljivimi zgodbami begajo dekleta, da za nekoliko trenutkov pozabljajo na »pretečo nevarnost«. Tedaj se nenadoma zgame za tem, za onim, za tretjim grmom. Prežechi fant se potuhne, se plazi po trebuhu in se previdno skriva za košatim drevesom, da v ugodnem trenutku plane med grabljice in si ugrabi »kraljico svojega srca« ali v skrajnem primeru tudi kako drugo, za silo magari celo priletno namestnico, ter jo med vikom in cvikom odvede valjat. Ostale grabljice se medtem razbeže in razprše, vrišče in se hihitajo, toda kamor katera hiti, plane naravnost v zasedo. Za vsakim grmom preži par krepkih fantovskih rok, ki znajo zanesljivo prijati.

Ko je lov končan, pa z dekleti navkreber! Višji ko je klanec, dalj časa traja veselje. Ko privleče kosce otepajoče in braneče se dekleta na vrh brežine, od koder hoče valjati, jo tesno objame in spretno položi na tla, da leži pod njim, na kar ga mora seveda objeti tudi grabljica in se kar najbolj tesno prižeti k njemu, ako naj valjanje mine brez neljubih bunk ali celo krvavih spominov v obliki ščemečih prask. Taka nezgoda ne pomeni samo bolečin, ampak velja tudi za sramotno. Kosce pride pri dekletih na glas, da ni noben pravi fant, ampak čisto navaden parénjkelj (poleno).

Ker si te neljube časti pač ni žele nikoli noben fant, so bile celo neznatne praske ali odrgnine pri valjanju primeroma prav redke.

Moška mladež se je tudi zgodaj jela uriti v tej spretnosti, čisto kakor današnji športniki v svojih športnih panogah. Že pastirji smo se učili valjanja, najprej posamič, poŕlej v dveh,

a po Martinovi nedelji, ko smo začeli »križem pasti«³, smo se že toliko ojunali, da smo lovili in prosili pastirice, naj se žrtvujejo za naš napredek. Seveda smo valjali bolj po položnem, pa vendar skraja ni šlo brez bunk, ki so bile pogosto tako temeljite, da so ubogim pastiricam celo izvabljale solze iz oči. Kakopak, vsak začetek je težak. Tega se je mladež zavedala in je junaško prenašala vse začetniške nevšečnosti, dokler ni v valjanju dosegla dovolj izurjenosti.

Tako so bili seveda že tudi najmlajši kosci v spretnosti valjanja dobro izurjeni in podkovani. Kakor hitro je torej bila živa kopica srečno na tleh, se je začela kotaliti navzdol po brežini. To je spravilo celo stare možakarje na noge, da so kot gledalci s klici in opazkami vzpodbujali kosce k hitrosti. Šlo je res kot blisk navzdol, grabljica niti cviliti ni utegnila, kosce pa je moral spretno krmariti s komolci, da se je izogibal iz ruše štrlečemu robovju. Več parov ko se je zaporedoma kotalilo v dolino, več je bilo veselja. Na cilju, v dolini ali na zložni ravnici sta se kosce in grabljica razklenila, oba seveda vrtoglava in bolj ali manj upehana. Kadar je bil fant prav izbral, sta lepo skupaj spet postavila kosti svojega rojstva pokonci. Drug drugemu sta pomagala poravnati obleko in sta skupno odšla v senco, kjer so prej južinali. Ako je hotelo dekle fantu izkazati posebno naklonjenost, je celo vzelo šopek izza nedrij ali pasu ter mu ga pripelo za klobuk. Tudi potem med delom je skušalo koscu vedno biti v pomoč. Prinašalo mu je vode, nosilo koso klepat in je pazilo, da je v prvi vrsti mešalo njegove redovnice. Ko so zvečer odhajali domov, je najrajši pelo pesmi, ki jih je želel on, neredko pa se je tudi zgodilo, da je bil tak par brž po novem letu na oklicih in nato kmalu pred oltarjem zvezan.

V nasprotnem primeru je grabljica hitro skočila kvišku in odbrzela kakor srna, da je fant vse popoldne ni več videl od blizu. Pri delu se mu je umikala in zvečer je pazila, da nikakor ni šla sama domov, ampak z gručo fantov in deklet, le vsiljivca ni smelo biti vmes.

Običaj, ki je bil še v začetku tega stoletja pri nas tako živ, da si človek prave košnje skoraj ni mogel misliti brez njega, je potem kmalu izginil. Značilno za naše razmere je dejstvo, da je ta nepotvorjeni izraz človeške vitalnosti na večer svojega življenja, vsaj v našem kraju, dobil celo strankarski nadih. Po »liberalnih« kmetijah se je še nekaj časa ohra-

³ Medtem ko pase čez leto vsak pastir svojo čredo le na pašniških parcelah svojega gospodarja, so jeli jeseni, ko so bili pridelki v glavnem pospravljeni, pasti križem, to se pravi brez ozira na to, čigav je dotični svet. Večinoma pa je ta navađa veljala le za bližnje sosede in mejaše.

nil, po »klerikalnih« so jeli v njem slutiti pohujšljive kali. Vojna 1. 1914—18 je zadala šegi smrtni sunek, a kolikor ne vojna sama, pa še njej sledeča okupacija Logaške kotline 1918-20 po Italijanih, zdaj ne iz političnih ali verskih, temveč v prvi vrsti iz gospodarskih razlogov. Medtem ko je bilo prej kljub izseljevanju delovnih sil na pretek, jih je poslej primanjkovalo. Prej senožeti niso označevali po ploskovni meri, kakor n. pr. gozdove, ampak po tem, za koliko koscev je katera, to se pravi, koliko ljudi lahko pokosi senožet v enem dnevu. Tako so prej tudi dejansko najemali ljudi. Vse to se je v letih 1914—20 temeljito spremenilo. Kjer je prej vriskalo po 14, 20, 30 ali celo 40 koscev, so se zdaj pehali po trije, štirje. In marsikje je gospodinja vrhu tega še žalovala za možem, ki počiva Bog ve kje na tujem. Kdo bi spričo tega še utegnil misliti na nekdanj tako priljubljeno valjanje!

Škarje

Med značilnosti kmečkih del je treba vsakor šteti vedrino, s kakršno so jih ljudje opravljali. Kar je bilo del na prostem, jih je pogosto spremljala pesem, najmanj pa kopica dovtipov in večkrat prav osoljenih šal. Tudi v zaprtih prostorih ni bilo mrkosti. Novice, šale in magari uganke so švigale križem in ljudi odvracale od mrkih misli ter jim pomagale premagovati utrujenost. Stare grče so bile redkobesedne, toda ne toliko zaradi morebitne zagrenjenosti, marveč zavoljo svojega dostojanstva in preudarnosti. Pri vsem tem pa so imeli gospodarji za delo najrajši zgovorne in vesele ljudi. Smeh in razigranost sta veljala kot znaka dobrega delavca, medtem ko človek, ki »se sam sebi smili« in stoka in tarna, ni bil priljubljen.

Za košnjo in žetvijo je bila najpomembnejša mlatev. Iz vseh skednjev se je oglašal veseli pikapok, tista tako značilna zgodnjejesenska ali, če hočete, poznopoletna pesem naših vasi.

Mlatili so v parih. Po manjših skednjih sta samevala po dva mlatiča, tu in tam so cincali po trije, kar je v splošni harmoniji veljalo bolj za zmoto. Ob treh mlatičih je imel poslušalec zmeraj občutek, kakor da sliši hojo kruljavega človeka. Po trdnih kmetijah so mlatili v skednju štirje mlatiči, po dva moška in dve ženski, marsikdaj pa tudi sami moški, in taki kvarteti so prešli celo v pesem. Na posebno velikih kmetijah je mlatilo v skednju celo po osem mlatičev, a taka kmetija je že imela veleposestniški značaj in je bila le redkokdaj v kmečkih rokah.

Kakor je imela košnja poleg spredaj opisanega valjanja polno spremnih šeg in običajev, tako jih je bila tudi mlatev bogata. Na

kmetiji srednjevelikega obsega je mlatev trajala nekako štiri do šest tednov (seveda je to mišljeno za dobo pred uvedbo mlatilnic), ker je bilo vmes marsikdaj treba za kako delo tudi iz skednja priskočiti na pomoč. V splošnem so namreč bili mlatiči nedotakljivi, nekaka republika zase v območju celotne kmečke vladavine. Samo v res nujnih primerih, kadar je ploha grozila že skoraj suhi otavi, je kmet tudi mlatiče izvabil za nekaj ur iz skednja. Na splošno, kot rečeno, pa je bila mlatev visoko cenjeno delo, kar se je odražalo tudi v hrani in dnini ter končno v raznih običajih. Med temi je bil najbolj veder in zanimiv običaj prinašanja in vračanja škarij.

Mlatili so v istem vrstnem redu, v kakršnem so prej želi. Začeli so z ječmenom, kar je bilo v vsej mlatvi najbolj zoprno. Ječmenove rese so vražje ostre, se zarezajo tudi v močno utrjeno kožo in povzročajo prav skelečo bolečino, rado pa se začne za njimi tudi gnojiti. Kjer niso žita dovolj čistili in je bilo v snopju kaj prida osata, se je v skednju kadilo kakor v ognjeniškem žrelu. Ta čas so bili mlatiči bolj na kratko nasajeni in so komaj čakali večera in vode, da so lahko sprali razjedajoči prah s sebe. Oddahnili so si šele, ko je bila na vrsti pšenica. To žito je bilo pri nas najbolj v časteh. Že ob setvi so pšenici določali najboljše njive, pa tudi na čistost semenja so polagali veliko važnost. Pri pšenici namreč ni skoraj nič odpadlo. Žito za ljudi, slama za streho, glota (zrnje raznega plevela) in slabše zrnje za perutnino, pleve z rezanci in slamo, kar je je odpadlo pri škopanju, pa za krmo živini, tako da je bil celotni pridelek prav temeljito in do kraja izkoriščen. Nemara so bili vprav zaradi tega najvidnejši običaji vezani na čas, ko so po skednjih mlatili pšenico.

Kdor je hotel srečno prinesiti škarje, je moral biti precej pretkan. Treba je bilo natančno in prav do podrobnosti poznati razmere na kmetiji, kamor so bile škarje namenjene. Prinesti in nastaviti jih je namreč bilo treba skrivaj. Gorje, ko bi bili mlatiči prinašalca opazili in zalotili! Padalo bi bilo po njem, da bi se bil celo snopju zasmilil, sicer vse v šali in dobri volji, toda bunka je bunka, pa je bodi deležen med roganjem ali pa v plohi razjarjenih kletvic! Zato je bilo treba vse izpaziti in zoprezovati, preden je kdo nesel škarje: kdaj začno mlatiti, kdaj nasajajo, kdaj nosijo snopje iz kozolca v skedenj in polno takih podrobnih okolnosti, res čisto po detektivsko. Malenkostna napaka je utegnila povzročiti veliko polomijo.

Ko so tako v skednju, kjer so se odločili, da pošljejo kam škarje, do podrobnosti prereševali vse razmere v skednju, ki so ga vzeli



na muho, so se takoj lotili dela. K škarjam je poleg pijače in štrukljev spadalo: škarje, obroč in pagon⁴, vse seveda leseno, pa šopek cvetja in pismo. Pismo je bilo važno, pogostokrat pisano v verzih, vsebinsko pa često polno duhovitih domislic in prav ščegetajoče šaljivih bodic. Bolj ko je bilo pismo imenitno sestavljeno, bolj so se mlatiči odrezali, ko so prinesli škarje vrniti. Pred leti sem imel precejšnjo zbirko takih izvirnih mlatiških pisem, vendar so mi bila že med prejšnjo vojno uničena.

Pismo se je začelo z vljudnimi, a primerno zafrkljivimi pozdravi. Iz teh so obdarovani lahko uganili, kdo jim jo je prav za prav zaigral in poslal škarje. Nobeno tako pismo namreč ni bilo podpisano z imeni ali oznako kmetije, od koder je izviralo, temveč je bilo vse to zavito v tajinstveno dvoumje, skoraj kakor reki in napovedi nekdanjih tempeljskih preročišč. Za tem je sledil opis škarij z ozirom na njih pomen in namen, da »ne bo ško-pa kosmata in ne bo v njej osata«, ter cele litanije očitkov, ki so cikali na nemarno in površno delo. Enako sta bila opisana obroč in pagon, steklenica vina pa kot »laterna«, ki naj bi »v skednju svetila, da se gospodar in gospodinja ne bosta jezila«. Cvetje je bilo namenjeno za primer, da »bi se dva iz vašega skednja pretrdno zvezála — pa da ne bosta

brez ljubih rožic ostala.« Pismo se je končalo z opravičilom, da pač pošiljajo malo, ker jim je letos pšenica slabo obrodila in še niti ne vedo, če jim bo seme vrnila. Vmes je bilo polno cikanja na kmečko bahavost. V skednju, kamor pošiljajo škarje, je menda pšenica debela kot grah in ne vedo, kam naj bi ž njo. Zato pošiljatelji pričakujejo obilnega vračila, ki jih bo potolažilo in odškodovalo za letošnjo slabo letino.

V taka pisma so bile seveda vpletene tudi razne krajevne posebnosti, ljubezenske prigode, gospodarske zabavljice in cela vrsta sličnih oevirkov.

Ko so mlatiči opazili pred skednjem nastavljene škarje, so planili venkaj, če ni morda neznan motovilež še kje v bližini. Seveda je bil ta trud brezuspešen. Nato se je začelo ogledovanje škarij. Pijačo in štruklje je bilo namreč treba vrniti v najmanj dvojni meri, kjer so pa res kaj »dali nase«, so vračilo potrojili ali celo početvorili. To je mlatičem in kmetu prineslo toliko ugleda, da so vso jesen in zimo tja globoko v predpust radi omenjali bogate škarje iz tega in tega skednja.

Po ogledu škarij je prišlo pismo na vrsto. Prebrali so ga na glas in ga sproti pojasnjevali s primernimi opazkami. Bolj ko je bilo ujedljivo, večji je bil uspeh. Nato so jeli ugotavljati izvor škarij, kar jim ni povzročalo posebnih preglavic. Končno so sedli, temeljito

⁴ Leseno kladivo za nabijanje obročev na leseno posodo

pospravili škarje ter so se spet lotili dela. Opoldne po južini, še bolj podrobno pa zvečer po večerji so prišli na vrsto načrti za vračilo škarij. Mlatiči sami so zbrali za vino, z gospodinjo so se domenili, da jim je napelka potrebno število štrukljev, kdor koli pa je bil bolj spreten pri hiši, je napravil bolj ali manj posrečene lesene škarje in drugo orodje, kar ga je bilo treba. Pri manjših škarjah sta obroč in pagon bila večkrat omenjena tudi le v pismu, nikoli pa ni smelo manjkati cvetja, za kar so skrbela dekleta. Končno so sestavili pismo, ki je bilo največkrat sad skupnega napora celotnega skednja. Ko je bilo vse pripravljeno, so dopoldne po malici ali opoldne po južini nesli škarje vrniti. Pobratimski mlatiči so jih ljubeznivo sprejeli, hvalili vino in občudovali štruklje, na kar so prebrali pismo, s smehom in priznanjem sprejemali vščenljivosti in izražali priznanje, kako je vse prav zadeto in dobro povedano. Nato so oboji mlatiči posedli po nasadu v skednju in se lotili vina. Naloga tistih, ki so škarje vračali, je bila sedaj, pobratimske mlatiče z vinom in zgovorno besedo kar najbolj omamiti. Medtem so jim neopaženo zasukali gože in so nato prijazno in prijateljsko posloveli. Kakor so spet prestopili prag v domači skedenj, so se jeli seveda smejati, da jih je kar vilo. Skrbno so vlekli na ušesa, kdaj se bo oglasil pikapok iz onega skednja. Komaj so začeli in preden so se ujeli, se je že začelo čotanje⁵. Cepci so frčali s cepišč kakor oživali kiji. Bum! jo je dobil zdaj ta po butici, zdaj drugi po nosu, tretji je morda celo sam sebe lopnil po čelu, da so jeli med smehom preklinjati, kako morejo biti tako zagamano slepi, da ni nihče opazil, kdaj so jim škarjarji zasukali gože. Kljub temu, da so po kmetih za porednosti navadno zelo občutljivi in tudi nemalo maščevalni, te trde in skoraj okrutne šale ni smel nihče zameriti, ampak je moral mirno sprejeti bunko z vsem posmehom, ki ga je bil zaradi nje deležen.

»Viš, kaj tako mežiš, kadar piješ!« je moral z vseh strani poslušati z buško na čelu okrašeni mlatič. »Ko bi pri pijači tako široko odprli oči kakor usta, bi te cepec ne bil potrkal.«

Še več so jih preslišala dekleta, kakor čes:

»Nak, veš kaj, toliko je pa že še zmeraj fantov, da bi se tudi zate našel kateri in se ti ne bi bilo treba pehati za cepcem!«

Škarje so v času pšenične mlatve dajale vasi značilen in svojski nadih. Posebno podjetni mlatiči so nastavili kar po dvoje, troje škarij v različne skednje, da so jim potlej od povsod nosili vračat in je bilo včasih v kakem skednju kakor na najbolj veseli gostiji.

Primerilo se je tudi, da so tu in tam mlatiči dobljene škarje lepo pospravili in zamolčali. Sicer so bili taki primeri prav redki, prinesli pa so prizadetim mlatičem le nečeden sloves figarstva in potuhnjenosti. Tak glas se je človeka lahko držal vse življenje.

Tu in tam so se razrasle škarje v resnično ljudsko slavo. Take škarje sem kot novopečeni študentek, okrog 12 let mi je bilo, doživel pred nekako štiridesetimi leti. Tedaj so bile k nam nastavljene posebno obilne škarje, a tudi naši mlatiči so se odrezali z vračilom. Ko so nesli vrniti, se je raztegnila iz skednja cela procesija. Poleg mlatičev so namreč uvrstili v ta pisani sprevod tudi fantiče, ki so slamo tlačili, in vse, ki so pomagali in pomagale retati in obravnnavati, da je bilo parov »kakor za ohcet«. Spredaj je godec korenjaško raztezal harmoniko. Za njim je koracal pastir z visoko zvrhanim prtovskim košem cvetja na hrtu. Za tem smo po dva in dva korakali nosilci in nosilke škarjarskih znakov. Dva sta nosila nad meter dolge škarje, štirje ogromen obroč, za temi šestimi pa so jo mahali mlatiči: obe dekleti sta nesli vsaka svoj jerbašček štrukljev, oba fanta pa sta bila obložena s štefani in pletenkami ognjevitega vipavca. Za njimi je stopalo dekle s pismom, za njo pa sta hlapec in volar vlekla obod stare rete in z zajetnim pagonom po taktu udrihala po njem. Tudi vriskalo je vse kar po taktu, da se je mahoma nabralo polno ljudi. In ta in oni možak je prikimovaje pripomnil:

»To so pa škarje, to!«

Vprav tisto leto se je vrnil iz Amerike domov na smrt bolni Gromov Jože. Ko je prišel sprevod mimo njega, se je sončil pred bajto in je oživljeno vzkliknil:

»Zdaj pa rad umrem, samo da sem še enkrat videl škarje!«

Zgarani siromak je res še tisto jesen izdihnil, meni pa je še po njegovi smrti resno naglašal prenekateri očanec:

»Viš, fant, kaj pomenijo škarje! Gromov Jože še umreti ni mogel, dokler ni videl škarij. Fant, to si moraš zapomniti.«

Res sem si zapomnil škarje in mi je še danes toplo pri srcu, ko pomislim na tisto veselo poletje.

Kakor mi je pravil pokojni svak, ki je bil belokrajinski rojak, so običaj škarij poznali tudi pri njih. In kakor pri nas so tudi tamkaj kaznovali tistega, ki je škarje prinesel nastaviti, ako so ga zalotili. Kazen je bila tam doli celo precej hujša kakor pri nas. Medtem ko so tu siromaka samo nabunkali in je seveda izostalo vračilo, so ga tam doli navezali na late v kozolcu in ga tako razpetega po cele ure pustili viseti na žgočem soncu ali pa v plohi, kakršno je pač bilo vreme.

⁵ Šepanje, tu — zmeden ritem

Kakor je bil ta običaj močno zakoreninjen, so ga že ročne mlatilnice precej skrčile in odrinile, ko pa je prišel mlatičem na pomoč vitelj (gepelj) in kmalu za njim še motor, so mlatiške škarje tako rekoč čez noč izginile. Že zadnja leta pred izbruhom prve svetovne vojne so jele postajati redke, po vojni pa so starejši le še pripovedovali mlajšim, kako je bilo takrat, »ko smo še škarje nosili«. Današnji mladi rod utegne običaj poznati k večjemu po imenu, morda pa večidel niti tega ne. Vsekakor pa se mladi ne zavedajo več, da je bil običaj v svoji razgibanosti vroč slavospjev, ki so ga trdi kmečki žulji veselo prepevali žitu — kruhu.

Ko so meli proso

Tretji običaj ni tako izrazit kakor prva dva, vendar sodim, da spada notranje v isto skupino z njima. Vsi trije so se po mojem mnenju izoblikovali iz davnih početkov poljedelske kulture in vsi poudarjajo, čeprav vsak po svoje, močno voljo do življenja in veselje nad njim. Vzlic žuljem, znoju in trpljenju človek hoče živeti in je vesel, da živi, pa bodi življenje še tako trdo.

Mètte prosa je pri nas spadalo med nočna dela kakor ribanje repe, rezanje zelja ali slaćenje (ličkanje) turščice. Zgodaj zjutraj so proso znesli v skedenj in ga zložili v kopo. Na stene so po dolgem pritrdili žrdi v višini nekaj čez meter od tal. Delo se je nato začelo po večerji in je trajalo do polnoči ali tudi še čez. Dninarji in služničad so odšli v skedenj, zložili ob treh stenah snope v nasade in so začeli meti, to se pravi, cepetali so po latju z leve na desno, z desne na levo in spet nazaj toliko časa, da je ostalo latje prazno. Pri tem cepetanju so se oprijemali žrdi. Razsvetljava je bila seveda kaj pičla. Nad vrati je v skednju visela ena sama edina »laterna«, brleče osvetljevala prostor in po njem migetajoče sence, tako da je bila celotna slika grozljivo — skrivnostna. Le smeh in živahno pomenkovanje sta pričala, da človek ni zagazil v kako mrko podzemlje, ako je tak čas stopil v skedenj.

Seveda tudi to delo ni bilo brez petja. Poleg narodnih pesmi so se v noč glasile zlasti Jenkove, Gregorčičeve in Vilharjeve, v odmorih pa se je kar bliskalo dovtipov in drznih šal. Slamo ometega prosa so spravili na kup poleg snopja in toliko časa obnavljali nasade, da je bilo delo končano. Tedaj so polegli in posedli v slamo sredi skednja in v zboru zapeli:

— *Ker smo delo dokončali,
da bi tudi sladko spali!
Kdor dolžnosti vse stori,
lahko spi. —*

Pesem je priklicala gospodarja, da je pokukal v skedenj, snel »laterno« in odšel z njo v hišo po okrepčilo: kruh in žganje.

Trenutke take zatemnitve je seveda izkoristil mladi rod, da je bila slama polna šepetanja, vzdihovanja, hihitanja in porednega cvika. Razposajenosti so bile določene kaj stroge meje. Kdor je v mladi razgretosti hotel le preveč predrzno šariti po prepovedanem svetu, je moral pogosto občutiti, kako gorko zaušnico zna prisloniti roka užaljene vaške lepotice. Kadar se je oglasil tak plosk, je slama kar zamigetala v smehu, češ:

»Oho, kdo pa še ni bil pri birmi? Alo, otroci ven!«

Poleg tega so jo ženske rade zagodle prevročim fantinom tudi na ta način, da so v trenutku, ko je izginila luč, bliskoma in nelišno zamenjale prostore. Tako je pogosto zaljubljenec v prepričanju, da šepče svoji oboževanki, grulil priletni ženici najslajše in najbolj izbrane besede, kar jih je premogel njegov ljubezenski slovar.

Ko je končno gospodar prišel z lučjo, žganjem in kruhom, so se marsikomu v razočaranju povesile peruti. »Birmanec« je skušal skriti lice, ki še ni ž njega izginil dekliski blagoslov, pa se je vprav s skrivanjem najprej izdal, da so ga dražili z vseh strani, češ:

»Nič ne maraj, te bo pa potlej imela rajši!«

»Kakor osat za vratom!« se je muzalo dekle, z očmi pa je kljub temu rado v fantu vzbujalo upanje, da še ni reklo zadnje besede.

Kdor je bil plamene svojega srca odkril priletni ženici, je moral zdaj poslušati:

»Viš, če si še nisi premislil, ti lahko zdaj tudi jaz povem, da te imam prav izpod peta rada, samo v Rim ne vem, kako bi midva romala, ko sem še premlada za tako pot.«

»Kar žrd ji zadeni na rame, pa bo šlo!« je podkuril gospodar ošramočenega fanta, ki je moral končno svojo polomijo le poplakkni s smehom.

Šele sedaj je gospodar razdelil kruh in jel točiti žganje. Ko so pojedli in popili, so se v skupinah razšli. Namésto običajnega pozdrava »lahko noč« je gospodar vsem skupaj voščil, da bi čez leto osorej vsi živi in zdravi spet skupaj meli v tem skednju proso.

Napredujoča industrializacija kmečkega dela je tudi ta običaj odrinila v zbirko spominov. Morda šega še živi kje na samotni hribovski kmetiji, kamor valovi razvoja ne pljuskajo s tako naglico. Morda tudi ne. Bodi kakor koli, iz teh in podobnih običajev celó v spominih še veje dih tiste tople domačnosti, ki je vtisnila obličju kmečkega življenja toliko svojiskih potez. Kdor jih je gledal ob blizu in jih neposredno doživljal, se jih spominja rad, kakor se vsakdo rad spominja odbegle mladosti.